

gregacije, se je, po večmesečni internaciji v Monigu pri Trevisu, po kapitulaciji Italije odzval mobilizacijskemu pozivu OF in potem do konca vojne živel za partizana razmeroma mirno in udobno življenje v osvobojeni Beli Krajini. Ker pa ni skrival svoje katoliške vernosti in ni hotel vstopiti v komunistično partijo, mu je bila zaprta pot do kakršnegakoli višjega položaja v partizanski vojski ali v strukturah nastajajoče oblasti. Cerarjevi spomini na partizanska leta niso posebno prijazni: partizanska taktika se mu je zdela premalo premišljena, dobrega tovarištva je bilo proti koncu vojne vse manj, vse bolj se je šopirila komunistična partija, ki je od svojih članov zahtevala nečloveško predanost ideji, krvavi Stalin je postajal bog nove vere, vodilni tovariši z izjemo Kidriča nanj niso napravili ugodnega vtisa.

Seveda Cerar že pred vojno ni rad gledal nasilnih katoliških Mladcev, med vojno pa domobrancem ni priznaval pravice do obrambe vere v Hitlerjevi službi. Enako tuje pa mu je bilo duhovno in fizično nasilje, ki ga je nad ljudmi izvajala komunistična partija. Po njegovem bi bilo vendar bolje počakati na razvoj dogodkov in ne dražiti kolikor toliko znosnega italijanskega okupatorja z oboroženim terorjem. Motile so ga nepotrebne žrtve bratomorne vojne, obsojal je likvidatorstvo in justifikacije pri partizanih. Zakaj ne bi takim pogledom smeli priznati njihove legitimnosti?

Narodnoosvobodilni boj je Cerar preživel kot vesten in ubogljiv, vendar ne posebno goreč partizan. Preveč je bilo kontradikcij in nepravilnosti v partizanskem gibanju, da bi postal tudi intimno navdušen zanj. Poleg tega je hotel biti v prvi vrsti dober kristjan, ki išče v molitvi in meditacijah čim globlji osebni stik z Bogom in ga zato dogajanje v zunanjem svetu, naj je bilo še tako pretresljivo, nikdar ni vsrkalo vase. Po vojni, ko so se mnogi koristoljubno oddaljili od katoliške cerkve, se je partizan Cerar pri jezuitih v Zagrebu izšolal za duhovnika in se tako očitno pridružil drugorazrednim državljanom. Kot vemo, je takratna policijska država pridno pošiljala na poostreno prevzgojo svobodne subjekte socialistične družbe tudi zaradi malenkosti. Cerar je bil zaprt večkrat, enkrat na primer zato, ker je s prižnice omenil nedavno podražitev živil. Kot duhovnik je bil deležen tudi drugih šikan, partizanska preteklost pa mu ni bila v pomoč. Ostal je Bogu zvest katoliški duhovnik, ki je že kot partizan vrednotil svet okrog sebe predvsem s stališča svoje katoliške etike in se zato ni mogel sprijazniti s historičnim materializmom ne v teoretičnih postavkah ne v praktičnih izkrivljenkah. Etično visoki in meditativni ljudje pa so ne glede na svojo versko ali nazorsko pripadnost vedno bili najboljša sol Zemlje.

Janez Peršič

Vladimir Žerjavić: *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Jugoslovensko viktimološko društvo, Zagreb 1989, XII + 188 str.

Študija je eno od tistih del, ki so v jugoslovanski javnosti, morda pa manj v zgodovinoepisju novejše dobe, v preteklem letu povzročile največ zanimanja, pa tudi dvignile največ prahu; prvič zaradi teme in drugič zaradi rezultatov, do katerih je prišel avtor. Brez prevelike demagogije je mogoče reči, da po tej knjigi ni več mogoče mižati pred

vprašanem števila žrtev Jugoslavije med drugo svetovno vojno in problemi, ki so se ob tem pokazali. Leta 1985 je v Londonu izšla študija jugoslovanskega emigranta dr. Bogoljuba Kočovića *Žrtve drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, ki je prav tako ugotovila bistveno nižje število vojnih žrtev; dejstvo da je bila težko dostopna, da je avtor emigrant, pa je zavrlo njeno resno upoštevanje v domači javnosti. Žerjavić sicer trdi, da je to študijo videl šele potem, ko je svoja izračunavanja končal.

Avtor Vladimir Žerjavić ni zgodovinar; kot ekonomsko-tehnični strokovnjak OZN je bil dolgo v tujini, in s tem izključen iz domačih zdrah, kar mu je najbrž dajalo upanje, da ga bodo te obšle. V razmerah, v kakršnih smo, pa je bilo to pričakovanje preveč optimistično.

Raziskovanje problema vojnih žrtev je metodološko specifičen problem, saj je bilo in je glede na stanje dokumentacije nemogoče do zanesljivega rezultata priti zgolj s historično metodo zbiranja posameznih podatkov. Že zelo zgodaj po objavi uradnih podatkov so se s tem problemom več ukvarjali demografi iz svojih znanstvenih pretenzij, pa tudi iz praktičnih potreb in razlogov. Zaenkrat ni protidokazov k mnenju, da je bila uradna številka žrtev Jugoslavije med drugo svetovno vojno (1,706.000) ugotovljena med tedanjimi političnimi faktorji, ob večjem ali manjšem sodelovanju ekspertov; ker pa je bila uradna številka podlaga za zelo konkretne zahteve po reparacijah, država že zato na njej kar vztraja. Negativna tematizacija problema žrtev (osrednje demonsko mesto ima taborišče Jasenovac) skozi daljše obdobje je rezultirala v pomanjkanju ustreznih raziskav in travmatizaciji sedanjega trenutka, ko se začne proces reinterpreteracije celotnega videnja bližnje preteklosti. Ne da bi posegali pregloboko v vzroke tega, je le treba opaziti, da niso zgolj politično-ideološke narave; koreninijo tudi v tradicionalnem civilizacijskem krogu in dejanskih razmerah, kjer je medsebojno (tudi v smislu mednacionalno) pobijanje pustilo veliko odprtih ran, ki so se morale čimmanj dregati v interesu (srečne) bodočnosti.

Nehvaležno je prikazovati vsebino knjige, ki večidel sestoji iz množice statističnega materiala, razporejenega v tabele, in kritike podobnega materiala drugih avtorjev. Kljub temu želim pokazati na splošen okvir, v katerem se gibljejo avtorjeve ugotovitve.

Tabela 1: Demografske izgube in prebivalstvo Jugoslavije (v predvojnem obsegu)

prebivalstvo 31.3. 1941	15,973.000
prebivalstvo 1941 (izračunano 1948)	15,839.000
prirastek prebivalstva	1.38%
pričakovano prebivalstvo 1945	16,705.000
pričakovano prebivalstvo 1948	17,359.000
k temu s pripojenih območij	435.000
v obsegu FLRJ 1948	17,794.000
popis prebivalstva 31. 3. 1948	15,772.098

demografska izguba	2,022.000
k temu s pripojenih območij	178.000
demografska izguba nove Jugoslavije	2,200.000
emigracija	669.000
Nemci	425.000
Srbi	80.000
Hrvati	39.000
Turki	25.000
Muslimani	23.000
Slovinci	7.000
<hr/>	
padec natalitete v Jugoslaviji v vojnih letih	42%
čista demografska izguba	326.000
<hr/>	
mrtvi	1,027.000
doma	947.000
v tujini	80.000
na novopripojenih območjih	23.000

V številko 1,027.000 mrtvih se morajo umestiti civilne in vojaške žrtve (uradno 305.000 padlih partizanov in dobršen del od 447.000 padlih okupatorjevih vojakov, kolaborantov in kvistingov. Od partizanskih izgub delež tujih državljanov ne presega nekaj odstotkov, veliko vprašanje pa je, koliko so realni podatki o sovražnikovih izgubah in kolikšen delež v njih predstavljajo domači kolaboranti in kvistingi. Tudi če le polovico, to skupaj da 530.000 padlih). Za civilne žrtve tako ostane le še okoli 500.000 mrtvih. Evidentno je torej, da bo zato potrebno ponovno preveriti v glavnem vse uradne podatke.

Velika večina težav pri ugotavljanju demografskih in dejanskih izgub prebivalstva v Jugoslaviji izvira iz zelo širokega razpona med dvema ključnima točkama, za kateri so na razpolago podatki – med popisoma prebivalstva leta 1931 in 1948. Zato gre pri vseh prejšnjih poskusih in tudi Žerjaviću za čimbolj natančno ugotovitev, kateri faktor naravnega prirastka (pri tem pa je treba opozoriti, da je prirastek prebivalstva razlika med nataliteto in mortaliteto prebivalstva v normalnih razmerah) vzeti za najbolj objektivnega. Hkrati je treba pojem demografskih izgub aplicirati le na vojni čas, vendar se njene posledice nadaljujejo v povojni čas. Dolgemu obdobju med popisoma se pridružujejo še obširna gibanja prebivalstva med vojno in zlasti po njej, ki povrh še niso dovolj dokumentirana. V razmerjih med narodi pa se pojavlja še asimilacija in opredeljevanje posameznikov v nove nacionalne kategorije (Jugoslovani, Muslimani). Ni odveč opaziti, da se da nacionalnost ugotoviti iz predvojnih popisov prebivalstva le posredno.

Gotovo je, da bi se to stanje izboljšalo, če bi imeli na voljo še dodatne popise prebivalstva, tudi če niso uradna štetja prebivalstva. Za območje Slovenije bi tu prišli v poštev popisi nemškega okupatorja na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem leta

1941, italijanski popis prebivalstva Ljubljanske pokrajine 1941. To bi omogočilo, ob nujnih korektivih, npr. glede števila vojnih ujetnikov, vzpostavitev bolj zanesljivega izhodiščnega stanja za računanje izgub, po drugi strani pa še za kontrolo prirastka v desetletju 1931-1941. Ta seveda postane v vojnem času le korekcijsko izhodišče, saj se razmere spremenijo, pride do zmanjšanja prirastka. K temu pride na drugi strani časovnega razpona začasni popis prebivalstva v Sloveniji, ki je bil izveden julija 1945, za katerega pa trenutno še ni znano gradivo. Prav tako je na voljo še ne tako malo gradiva, ki so ga obdelali in publicirali naši demografi, zlasti Šifrer.

Avtorju je treba priznati, da ne skriva pomanjkanja vseh relevantnih virov, in kot drugo, da si je prizadeval predvsem dobiti makropogled na jugoslovanski ravni (trdi, da so njegove ugotovitve v okviru 5% korekcij), manj pa mu je bilo do tega, in tudi manj uspevalo, da bi z enako zanesljivostjo obdelal tudi posamezne republike in narode. Avtor dopušča, da je njegova razčlenitev žrtev Jugoslavije med posamezne republike manj natančna, oziroma, da so možna odstopanja večja od 5%.

Izgube Slovenije in Slovencev

Avtorjevo delo je orientirano prvenstveno po teritoriju Jugoslavije v njenem predvojnem obsegu. Zaradi predvojne razdeljenosti slovenskega etničnega območja tako pride v okvir obdelave le Dravska banovina, manj in manj natančno pa še območje Primorske, priključeno 1947, popolnoma nič območje, ki je pripadlo Jugoslaviji 1953 in le v omembi etnična območja, ki so tedaj bila in so ostala izven meja Jugoslavije. Zato moramo vsakega od obeh kriterijev obravnavati posebej. Poglejmo, s kakšnimi podatki operira avtor.

Tabela 2: *Prebivalstvo Dravske banovine*

leto	prebivalstvo	prirastek	stopnja prirastka
1921	1055.000	-	-
1931	1144.000	89.000	0.8
1938	1200.000	56.000	0.6
1941	1230.000	30.000	0.72
1945 (pričakovano prebival.)	1243.934	13.934	0.28
1948 (pričakovano prebival.)	1296.000	52.066	1.34
1948 (popis 31.3. 1948)	1217.800	74.800 (1931)	0.65 (1931)

Kot torej vidimo, je prebivalstvo v 17 letih med obema popisoma na enakem območju poraslo le za 74.800, kar pokaže vso silovitost demografskih sprememb med in po vojni.

Podoben problem predstavlja za avtorja upoštevanje spremembe državne meje, torej sprememba obsega slovenskega ozemlja v mejah Jugoslavije. Temu je Žerjavič

posvetil posebno podpoglavje, sicer pa ga v tabelah s preračuni ne upošteva. Pri preračunavanju prebivalstva v bivši Julijski krajini je upošteval kar enotno stopnjo prirastka 9 promil, kar je za petino višje kot za ostalo slovensko ozemlje.

Tabela 3: Izgube prebivalstva na v letu 1947 priključenem delu Primorske (brez okraja Koper)

pričakovano preb. (stopnja 0.9)	230.062
prebivalstvo 1948	174.066
emigracija	?
demografska izguba	56.000
čista demogr. izguba	?
žrtve	10.000

Že iz navedenega se vidi, da je prav to novopriključeno območje podatkovno avtorjeva najbolj šibka točka, in to ne le slovenski del, pač pa tudi Istra, ki je prišla v območje Ljudske republike Hrvatske. Pri zgornjih podatkih manjkajo podatki za še tisti del ozemlja, ki je pripadlo Jugoslaviji po razdelitvi Svobodnega tržaškega ozemlja leta 1953.

Tabela 4: Razčlenitev izgub Slovenije v obsegu predvojne Jugoslavije

kategorija	izgube	odstotek
skupne demografske izgube	76.000	100
čiste demografske izgube	5.000	6.6
realne demografske izgube	71.000	93.4/100
emigracija	31.000	43.7
realne izgube (žrtve)	40.000	52.3/100
v tujini	7.000	17.5
v Dravski banovini	33.000	82.5

Za kriterij izgub slovenskega naroda pa je še bolj pomanjkljivo računanje, ki izpušča upoštevanje demografskih izgub in žrtev na ozemljih, ki so bila tedaj in so danes v drugih državah, na Koroškem v Avstriji, in v treh pokrajinah ob vzhodni meji Italije. Že upoštevanje izgub večine Slovencev v priključeni Primorski pa pokaže demografsko izgubo Slovencev v višini okoli 100.000 prebivalcev. Če bi nekoliko preračunavali celotno narodno demografsko izgubo, bi prišli blizu številki 120.000. Res pa je, da izgubi ob striktnem upoštevanju nacionalnega načela, ne glede na kraj prebivanja, kategorija emigracije in imigracije vsak smisel in sta realni kategoriji le čista demografska izguba (upad rodnosti) in dejanske žrtve.

Tabela 5: Žrtve Slovencev kot naroda

	število	odstotek
žrtve	vsaj 60.500	100
Dravska banovina	32.000	52.9
Primorska priklj. 1947	10.000	16.5
Koroška v Avstriji	5.000	8.3
Primorska priklj. 1953	?	
Primorska v Italiji	?	
v ostali Jugoslaviji	5.000	8.3
Črna gora	1.000	
Srbija	1.000	
Kosovo	1.000	
Hrvatska	2.000	
Istra - LR Hrvatska	500	0.8
v tujini (taborišča)	6.000	9.9

Povzetek avtorjevih ugotovitev in navedb nas napelje na pomisel, da so bila preračunavanja, objavljena v dosednji literaturi kar dobro zadeta - seveda če upoštevamo vse mrtve, saj se statistika ne ukvarja z vprašanjem, na kateri strani in v kakšnih okoliščinah so mrtvi umrli. Gotovo je, da so nekatere avtorjeve postavke vprašljive, tako višina mrtvih v Jugoslaviji in tudi tistih na Koroškem. Zgornje številke pa nas opozarjajo še na velik razkorak med demografskimi izgubami in ocenjenimi žrtvami na Primorskem - to bi moglo kazati na veliko povojno emigracijo ne le italijanskega prebivalstva, temveč predvsem slovenskega.

Da bi dal svoji knjigi še večjo verodostojnost, je avtor naredil še obratno pot, poskusil je s historiografsko literaturo potrditi demografsko analizo. Obširen drugi del svoje knjige je posvetil tako publiciranju nabranih podatkov. Oprl se je na objavljene podatke, ki so javno dostopni, manj na arhivsko gradivo. Potrudil se je in zbral dokaj podroben pregled žrtev vseh vrst za SR Hrvatsko (v glavnem potrjuje njegove ugotovitve), mnogo manj in slabše pa je obdelal izgube in literaturo, ki se tiče drugih republik. Glede Slovenije je tisto, kar je Žerjavič uporabil, premalo. Vendar pa bi pritegnitev in študij velike večine literature in virov za vsako od republik avtorja tako zavrla, da je vprašanje, če bi študija kdaj zagledala beli dan. Njena vrednost je predvsem v demografski analizi. Zbiranje in analizo obsega žrtev s pritegnitvijo literature in neobjavljenega gradiva različnih provenienc (gradivo KUZOPa, gradivo statističnih popisov, gradivo borčevske organizacije, matične knjige) bodo lažje opravili zgodovinarji. Žerjavičeva študija predstavlja za historiografijo močan izziv.

Detajlna raziskava smrtnega davka, ki ga je terjala druga svetovna vojna od naših prednikov, nas še čaka. Čaka pa tudi podobna raziskava za čas prve svetovne vojne, kjer se bodo pojavljali enaki problemi; rešitve ne bodo nič lažje, le razpoložljivo gradivo je drugačno. Kdaj bodo te raziskave v dobro razvoja družbene zgodovine nareje-

ne, ni odvisno le od zanimanja raziskovalcev, ampak tudi od dobe, ki jo živimo; politična zgodovina si v teh prelomnih obdobjih nesporno pridobiva spet osrednje mesto in vlogo, kar se bo odrazilo tudi v prihodnjih raziskovalnih načrtih. Zato je Žerjavičeva knjiga toliko pomembnejša, ker nas bo spominjala na naš dolg stroki in družbi, hkrati pa nam bo tudi nudila zanesljivo okvirno napotitev.

Damijan Guštin

D a r k o B e k i ć: *Jugoslavija u hladnom ratu*, Globus, Zagreb 1988, 764 str.

Iz Globusove »Plave biblioteke« prihaja še eno pomembno historiografsko delo. Gre za delo zagrebškega zgodovinarja dr. Darka Bekića »Jugoslavija u hladnom ratu« s podnaslovom »Odnosi s velikim silama 1949–1955«. Že naslov in podnaslov dovolj zgovorno pričata o temi naloge – o jugoslovanskih zunanje-političnih odnosih v času hladne vojne, neposredno po izbruhu informbirojevskega spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo ter državami ljudske demokracije. Kljub izjemni obsežnosti knjige je potrebno reči, da se le-ta tekoče in hitro bere, k čemur pomaga Bekićev zanimivi stil pisanja. Poleg uvodnega poglavja ima delo še sedem poglavij, ki vsako opisuje razdobje enega leta, znotraj posameznih poglavij pa so opisani odnosi v prvi in drugi polovici leta, ločeno za Sovjetsko zvezo in ostale socialistične države ter ZDA in zahodnoevropske države na drugi strani, tako da ima knjiga pravzaprav 27 »podpoglavij«.

Večino arhivskega gradiva je avtor zbral v zahodnih arhivih in le manjši del v jugoslovanskih arhivih, medtem ko je del jugoslovanskega arhivskega gradiva še vedno zaprt, sovjetski arhivski viri pa so bili avtorju nedostopni. Zato so dosti bolje opisani odnosi Jugoslavije z zahodnimi državami, odnosi Jugoslavije s socialističnimi državami pa so opisani na osnovi subjektivnih virov ali spominske literature in so zaradi tega včasih ocene teh odnosov bolj ugibanja, kar priznava tudi avtor. Kljub temu ocene verjetno niso daleč od resnice in jih bodo v bodoče dostopni arhivski viri v veliki meri potrdili.

V uvodnem poglavju – »Uvod u hladni rat« – Bekić pojasnjuje situacijo na mednarodni politični sceni na pragu leta 1949, ko je Jugoslavija naenkrat postala popolnoma izolirana. V takšni situaciji se je spremenil odnos ZDA do Jugoslavije, ki je opisan v poglavju o letu 1949: »Održati Tita na površini«. Ta politika ni imela namena pomagati ekonomskemu razvoju Jugoslavije in krepiti njeno notranjepolitično strukturo, temveč je le hotela s finančno pomočjo krepiti jugoslovansko »herezijo« v vzhodnem svetu. Jugoslovanska pozicija na mednarodni politični sceni se je okrepila, zato pa je skorajda istočasno Jugoslavija naredila eno najtežjih napak v notranjem razvoju z odločitvijo o kolektivizaciji na vasi. Novonastali mednarodni položaj je skušala Sovjetska zveza rešiti z nasilnim rušenjem Titove garniture v Jugoslaviji, zato je naredila načrt, ki ga je Bekić po novem sovjetskem zunanjem ministru poimenoval »Plan Višinski«. Predvideval je ekonomsko izčrpavanje Jugoslavije, vojno – subverzivne akcije na njenih mejah ter spodbujanje notranjih neredov in nasilja v državi, vse skupaj pa je